

DĖL DVIEJŲ AUGALŲ PAVADINIMŲ J. PABRĖŽOS RAŠTUOSE

Artėjant J. Pabrėžos gimimo 200 metų sukakčiai (1971.1.15).

Jurgis Pabrėža – didžiai nusipelnęs botanikas ir terminologas. Jis gimė ir augo netoli Lenkimų (dabartiniame Skuodo raj.). Baigęs Kretingės mokyklą, J. Pabrėža 1791–94 m. Vilniaus universitete studijavo mediciną, chemiją, fiziką ir gamtos mokslus. Po T. Kosciuškos sukilimo studijos nutrūko. J. Pabrėža grįžo į Žemaitiją ir, porą metų pasimokęs Vašnių kunigų seminarijoje, buvo iššventintas kunigu. Kunigaudamas įvairiose Žemaitijos vietose ir būdamas bernardinų vienuoliu Kretingės vienuolyne, jis pėsčias vaikštinėjo po tolimiausius kaimus, rinko vaistažoles, sudarinėjo herbarą ir užrašinėjo augalų vardus. Kai kurie jo užrašyti arba paties sudaryti augalų vardai sistematikos terminijoje tebevartojami ir šiandien, pvz.: *balandūnė (Atriplex)*, *dygūnė (Torilis)*, *driežlielė (Ophioglossum)*, *džioveklė (Orobanchė)*, *kartylis (Picris)*, *kreisvė (Crepis)*, *plautė (Pulmonaria)*, *raudė (Rubia)*, *sprigė (Impatiens)*, *šimtūnė (Centunculus)*, *šiurė (Cladonia)*, *zunda (Eryngium)*.

Nors J. Pabrėžos svajonė buvo parašyti ir išleisti botaniką, arba, jo paties žodžiais žemaitiškai tariant, „augumnyčią“, bet jam gyvam esant, nebuvo išspausdintas nė vienas jo mokslinis veikalas. Tik praėjus beveik 50 metų po jo mirties, 1900 m. JAV buvo išleista jo „Botanika arba Taislius auguminis“ (dalis parašyto veikalo). Kitų jo knygų išliko tik rankraščiai (M. Valančius „Žemaičių vyskupystėje“ mini 7 religinio ir 9 mokslinio turinio jo veikalų rankraščius). Daugumas jo rankraščių dabar saugomi respublikos mokslinėse bibliotekose. Kai ką, tur būt, būtų galima dar rasti ir buvusio Kretingės vienuolyno archyvuose.

Įdomi, savotiška J. Pabrėžos rašyba. Iki šiol ji, deja, dar niekieno netyrinėta. Tur būt, niekas neatkreipė dėmesio ir į tai, kad J. Pabrėža rašte kai kur dvigubomis raidėmis stengėsi pažymėti ne tik balsių ilgumą, bet drauge ir kirčio vietą, pvz.: *kiimbara pawasaary (Galium vernum) ~ kimbara pavasarė¹*, *bliindy obellaapy (Salix malifolia) ~ blindė obellapė*, *szylingiity kópriingoji² (Lemna gibba) ~ šilingytė kupringoji* ir t. t. Žemaičių tarmės kirčio tyrinėtojams ši jo rašybos ypatybė turėtų būti ypač įdomi.

¹ Žodis *pavasaris*, -ė J. Pabrėžos raštuose vartojamas kaip rūšinis būdvardis. Lotynų kalbos žodį *vernus*, -a, -um J. Pabrėža vertė būdvardžiu *pavasaris*, -ė, o *vernalis*, -e – būdvardžiu *pavasarinis*, -ė.

² *Kupringoji* „kuprotoji“ – šio būdvardžio nerandame net „Lietuvių kalbos žodyne“.

J. Pabrėžos mokslinį palikimą iki šiol bene daugiausia tyrinėjo prof. J. Dagys. Vienu kitu jo rankraščiu naudojosi ir kiti tyrinėtojai, tačiau, menkai mokėdami žemaičių tarmę, kai kuriuos jo terminus netaisyklingai atstatė į literatūrinę kalbą arba ką-ne-ką netiksliai suprato. Porą tokių mažmožių ir paminėsime šiame straipsnelyje.

Krūmuose ir pamiškėse, prof. P. Snarskio žodžiais tariant, „vietomis dažna, vietomis apyretė“ daug kur Lietuvoje auga *šunobelė* (*Rhamnus*). J. Pabrėža ją vadino *medlieva* (rašė *meedlyiwa*, plg.: *myžis* ~ *miežis*, *ryiszóts* ~ *riešut(a)s*, *lyipa* ~ *liepa* ir kt.).

P. Matulionis šį žemaitišką terminą savaip perskaitė ir parašė *Medleva* – *Rhamnus*, *šunobelis* žr. *Medleva*³. Kai parkuose daug kur auginamam krūmui *Amelanchier* prireikė lietuviško pavadinimo, botanikų akys nukrypo į *šunobelės* sinonimą, vartotą J. Pabrėžos raštuose, būtent – *medlieva*. P. Snarskis, tur būt, pirmasis *Amelanchier* pavadino *medleva*, paėmęs pastarąjį terminą iš P. Matulionio raštų. Dabar visi Lietuvos botanikai ir miškininkai *Amelanchier* vadina *medlieva*, tiktai vieni rašo *medlieva*, o kiti – *medleva*. Pasitaiko dar ir forma *medliava*. Net ir P. Snarskio naujajame „Vadove Lietuvos augalams pažinti“ (Vilnius, 1969) tame pačiame puslapyje (273) rašoma ir *medlieva*, ir *medleva*. Iš aukščiau pateiktų J. Pabrėžos rašybos pavyzdžių matyti, kad reikėtų rašyti tiktai *medlieva*.

„Lietuvių kalbos žodyne“ (VI t., Vilnius, 1962) iš J. Pabrėžos ir P. Matulionio raštų pateikiamas žodis *kvežys* (*kvėžis*), kurio reikšmė esanti „beržas keružis (Betula nana)“. Tai netikslu, nes: 1) J. Pabrėža rašo *Beržós kweežis* (*Betula nana*) ~ *beržas kvežis*; 2) jo raštuose randame ir *Zóykrógis kweežis* (*Polytrichum nanum*) ~ *zuikrugis kvežis*, *Mygdools kweežis* (*Amygdalus nana*) ~ *migdolas kvežis* ir kt. Vadinasi, terminas *kvežis* (*kvežys*) J. Pabrėžos raštuose reiškia tą patį, ką ir S. Daukanto veikaluose, būtent: „neužauga, keružis“.